

POLGÁR VÁROS POLGÁRMESTERE RÉSZÉRE

Javaslat

„Dr. Dely Mátyás Polgáron elhelyezett bronz emléktáblája,

állatorvosi munkássága”

települési értéktárba történő felvételére

Készítette:

Olajos Istvánné, családja közreműködésével

Olajos Istvánné
.....

Polgár, 2017. április 28-án

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve

Olajos Istvánné, családja közreműködésével

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név: Olajos Istvánné

Levelezési cím: 4090 Polgár, Bocskai utca 11/A

Telefonszám: 52/573-110, Mobil: 30/5872583

E-mail cím: iolajos@freemail.hu

II. A HELYI ÉRTÉK ADATAI

1. A helyi érték megnevezése:

Dr. Dely Mátyás Polgáron elhelyezett bronz emléktáblája, állatorvosi munkássága

2. A helyi érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása:

agrár-és élelmiszergazdaság

3. A helyi érték fellelhetőségének helye: 4090 Polgár, Barankovics tér 11. szám

4. Értéktár megnevezése, amelybe a helyi érték felvételét kezdeményezik

települési

megyei

5. A helyi érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

Dr.Dely Mátyás

(Balmazújváros, 1832. február 23. — Polgár, 1918. április 18.)

Az első gyakorló állatorvos az országban, akinek tiszteletére emléktáblát állítottak

A 30x44 centiméteres bronz emléktábla Polgár központjában, a római katolikus plébánia melletti épület utcai homlokzatán van elhelyezve. (Polgár, Barankovics tér 11. szám) Az épület napjainkban lakásként, állatorvosi rendelőként működik. Az emléktábla felirata a következő:

DELY MÁTYÁS
A TISZÁNTÚL NEVES ÁLLATORVOSA
ÉS KÖZÉLETI SZEMÉLYISÉGE
SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJÁRA
1981
HAJDÚ–BIHAR MEGYE ÁLLATORVOSAI
ÉS POLGÁR KÖZSÉG LAKOSSÁGA

Az 1981. február 11-én lezajlott emlékünnepe és emléktábla avatás kezdeményezői a megye állatorvosait képviselő szervezetek, az ünnepség polgári szervezői pedig egy fiatal tanácselnök és egy lelkes, a gyógyításnak elkötelezett helyi állatorvos voltak. Az ünnepség fő szónoka **Karasszon Dénes dr., az állatorvos- tudományok kandidátusa**, laudációjának „**Állatorvoslás és humánus**” címébe emelve fogalmazta meg Dely Mátyás hivatásának, emberi küldetésének lényegét: „Az ő megjelenése, alakja, szereplése közvéleményt formáló jelentőségű volt, hozzájárult (...) az <<állatorvos>> figurájának megrajzolásához. Ezt hozta létre Dely Mátyás, ezt vette észre és ragadta meg személyiségében Jókai Mór és Móricz Pál, és ezt értékelték mindazok, akik Dely Mátyással találkoztak, elsősorban a pásztorok, amely őt befogadta és szívébe zárta.” A szónok beszéde további részében megrajzolta Dely Mátyás személyes tulajdonságait, szellemi adottságait: öles termetű, csókaszemű, nagy erejű veres óriás volt; nagy tudású gyógyító, kísérletező, találékony elme, szóban és írásban kiváló kommunikációs képességű, humorral megáldott ember. Ezeket a személyiségjegyeket „egyesítette a jóindulat, együttérzés, a segítőkészség humánus eszméivel, amelyek nem csak a beteg állatok iránt megnyilvánuló segítőkészségből állottak, hanem az (...) az állattartó gazdaközönség érdekeit is mindenkor figyelembe vették.”

Struba József Polgár Nagyközség Közös Tanácsának elnöke is ez utóbbi gondolatot emelte ki méltató beszédében : „Arra az emberre emlékezünk, aki mécsese volt a káptalani birtok szegényeinek és állattartó gazdáinak, aki vigyázója volt a szegény ember akkori viszonyok közötti egyetlen lehetőségének, boldogulása alakításának, az általa nevelt, megbőjtölt állatok egészségének. Dely Mátyás nemcsak tudós orvos volt, hanem nagy humanista, emberbarát és közéleti ember. Nem véletlen tehát, hogy becsülték, tisztelték és szerették e vidék lakói”

Wakszmann József dr. polgári állatorvos így fogalmazott: „Dely Mátyás mint tapasztalt állatorvos, nagy szorgalommal szervezte meg Polgár és a Hortobágy térségének állategészségügyi igazgatását. E nagy pusztai területen százezernyi, különböző fajhoz tartozó állatállomány mozgását, járványhelyzetét kellett ismernie és figyelemmel kísérnie (...) A ma

gyakorló állatorvosa hálás, hogy szerénységéből kifejlődött egyénisége, munkássága megformálta az állatorvos alakját, és példaképpé tette. Munkássága révén kap még most is a gyakorló állatorvos elismerést.”

Dely Mátyás, az állatdoktor a hétköznapiakban harcostársa lett a kor nagy felfedezőinek és tudósainak:

Tolnai Gábornak, Zlamál Vilmosnak, Hutýra Ferencnek. Gyakorló állatorvosi tevékenysége a pályakezdéstől tudatos felvilágosító szándékkal párosult. Igen korán felismerte, hogy munkája akkor lehet hatékony, ha az állattartók, gondozók értő együttműködésére épít, ha a gyógyítás kiegészül a körmelegelőzéssel, a korszerű állattartói ismeretekkel. 1861-től írt nagyszámú állatgyógyászati cikke, szakkönyvei ezt a felismerést tükrözik.

Könyveinek, cikkeinek hitelét példátlan gazdagságú gyakorlati tapasztalataiban kell látnunk, melynek túlnyomó részét a Hortobágyon szerezte. Itt 28 évig dolgozni, megmaradni, eredményt elérni csupán szakismerettel nem lehetett. A szakismeret érvényesítését csak az emberi helytállás és a személyiség kivételes képességei biztosították.

Szaktudását a pesti állatgyógyintézet tudósai is számon tartották. Lejártak a pusztára a betegségek tanulmányozására, évente néhány hetet Pestre hívták gyógyszerek kikísérletezésére. 4 évenként joga volt tehetséges, szegény sorsú fiatalot továbbtanulásra javasolni, ösztöndíjra felterjeszteni.

6. Javaslat az értéktárba való felvétel mellett:

Dely Mátyás munkásságának, két könyvben is megörökített legendás életének utolsó 26 éve kapcsolódott Nagy-Polgárhoz. Polgáron túlmutató nevét, alakját, munkásságát az emléktábla hozta vissza szűkebb és tágabb pátriánk emlékezetébe. Mert neve összekapcsolódott Balmazújvárossal, ahol született, és összekapcsolódott Hajdúdoroggal, Debrecennel, Hortobágygal is. Hajdúdorogon 4 évig, Debrecen — Hortobágyon pedig 28 évig gyógyított. (1864-92) szembetegsége miatt, kéri nyugdíjaztatását. 1892-től helyhatósági állatorvosként dolgozik Polgáron.

A helyhatósági állatorvos feladatkörét az állategészségügyi igazgatás alapjait lerakó 1888. évi VII.tc. határozta meg. A törvény magasabb szintre emelte, újra szabályozta az állategészségügyet, előírta a közbiztonságok létesítését, a húsvizsgálatot, meghatározta a hivatalból jelentendő állatbetegségeket, elrendelte a közös legelő, dögterek ellenőrzését, szabályozta az állatszállítást.

Dely Mátyás Polgárra gazdag szakmai tapasztalatok birtokában került, melynek hasznát a községben működő pályakezdő állatorvos fia (Dely Gábor) is élvezhette. A nagyközség állattenyésztésében – a Hortobágyéhoz hasonló nagyságú földterületen – uralkodó szerep jutott a legeltető gazdálkodásnak. Nagy-Polgár állatállományának számára vonatkozóan Dr. Bencsik János az alábbi, 1911-es adatokat közli: 2238 ló, 5261 szarvasmarha, 41501 juh, 11 604 sertés. (Polgár története 1974. 301-304.p.) Hatósági állatorvosként nem kevés feladat, felelősség hárult rá az itt töltött évtizedekben sem.

Dely Mátyás azonban Polgáron sem csupán állatorvos volt, hanem emberbarát, közéleti ember is: a szegények jószágait ingyen gyógyította. Viszonzásképpen ennyit várt el: „Mondjál érettem egy Miatyánkot.” Aktív szerepet vállalt a nagyközség ügyeinek intézésében is, különösen akkor, ha magasabb fórumokon kellett a település érdekében eljárni. (Nevét, hírét a magas minisztériumokban is ismerték.) Az Amerikában dolgozó polgáriak megbízásának is eleget tett, mikor felkérték egy Mária-szobor (adakozásból történő) létesítésének megszervezéséhez.

Dely Mátyás mélyen vallásos ember volt. Édesanyja fogadalma alapján a nyírbátori minoriták között élt 7-16 éves koráig. Szerzetesnek készült. A Ferences rendi minoriták szegényeket istápoló, gyógyító rend voltak. Nem lett szerzetes, de lett gyógyító. A római katolikus egyház munkájában, a hitélet gyakorlásában és képviselésében is hiteles példát mutatott embertársainak.

Személyes szálak is kötődtek Polgárhoz: Itt élt az apai rokonság; itt kötött házasságot Pintér Beatrixszel, Pintér József káptalani intéző szép leányával; itt éltek felnőtt gyermekei, unokái. Itt vezette háztartását, gondozta őt idős korában Mária nevű leánya, Szigethy Józsefné. Dely Mátyás fiatal orvosként népszerűségnek, élete alkonyán köztiszteletnek örvendett abban a körben, amelyben dolgozott.

- **Polgáron érte az a megtiszteltetés, hogy állatorvosi működésének 40 éves jubileuma alkalmából 1901 augusztusában I. Ferenc József császár arany érdemkeresztet adományozott számára, melyről a korabeli újságok is hírt adtak.**
- **1910-ben állatorvosi működésének 50. évfordulója alkalmából a Budapesti Állatorvosi Főiskola (1889) jubileumi díszoklevelet adott ki számára.**
A Magyar Országos Állatorvos Egyesület– melynek alapító tagja volt, Tiszabalparti Osztályának díszelnökévé választotta, nevére 2000 koronás alapítványt létesített.
A Magyar Állatorvosi Kar képviselői nagyszabású ünnepségen (400 terítékes közebed) fejezték ki tiszteletüket.

1918 áprilisában lesz 100 éve, hogy Dely Mátyás távozott körünkből. Sírkövén, a polgári temetőben ez a felirat volt olvasható: „Itt nyugszik, e sír boltjába zárva Dely Mátyás Urambátyánk, Polgár 30 év előtt lett állatorvosa. E síremléket állíttatták Polgár község hálás gazdaközönsége”

1988-ban Polgár új városrészében utcát neveztek el róla, ugyanezen évben – egy polgári fiatal megyei díjnyertes pályaművet készített életéről és munkásságáról.

7. A helyi értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája:

7.1. Dely Mátyás eddig fellelt publikációi: www.lib.unideb.hu/katalogusok/folyoiratok/web helyen érhetők el.

- szakcikkek: **Falusi Gazda** c. országos gazdasági szaklap: **1861. 17. szám** „Állatgyógyászati rovat”: ***A marhák és lovak szájfájása*** (receptúra és gyógyító eljárás)
1865. 16. és 23. szám levelezési rovat: polémia a tudományos gyógyító eljárás hatékonyságáról
- **Hortobágy** c. közhasznú és mulattató tartalmú hetilap: 1865 márciusától (12-13-14.szám) cikksorozatot indított ***Városunk állattenyésztése*** címmel; 1865 áprilisától 1965 augusztusáig (18.-33.szám) ***Igyekezünk állattenyésztők lenni*** címmel írt a lótenyésztésről, a szarvasmarha tenyésztésről, a juhtenyésztésről. Véleményét: kemény kritikáját, javaslatait az 1865.évi 34. és 36. számban ***Még néhány szó állattenyésztésünk érdekében*** című cikkeiben foglalta össze. 1866 szeptemberében (39. szám) ***A hús ár-szabály káros hatása a szarvasmarha tenyésztésre*** címmel is értekezett. (E cikk végén használta először nevében az y-os írásmódot.)
- **1867-ben Pesten** könyvet jelentet meg ***Gyakorlati s elméleti sertésenyésztés*** címen.(Társszerző:Dely József). E könyv második, bővített kiadását egyedül készíti el (**1876**) (Kiadó: Franklin Társulat), mely a **FALUSI KÖNYVTÁR** sorozat 6. köteteként jelenik meg. Könyvének ritka népszerűségét mutatja, hogy **1898-ban**

megér egy harmadik kiadást is. Ugyancsak e sorozat **19. 21. 24.** könyveként lát napvilágot **Állatorvosi jó tanácsok** című munkája is.

7.2. Legendás életútját, emberi alakját az alábbi művek örökíti meg:

1. Jókai Mór: Sárga rózsza (Bp, Révai,1893.167p)
2. Móricz Pál: Hortobágyi legendák (1927, Debrecen, Városi Nyomda) (9 évvel a halála után). A novelláskötet 9 történetet tartalmaz Dely Mátyás hortobágyi működéséről, érezhetően szemtanúk történetei nyomán. (Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára)
3. Hortobágyi Dely Mátyás kalandos élete (2016, Debrecen) Móricz Pál hátrahagyott novellái, szerkesztett változat (Kiadó: a Hortobágyi Természetvédelmi Közalapítvány)
4. Magyar Állatorvosok Lapja 1981. 36. (8.) sz.
5. Magyar Állatorvosok Lapja, 1986. 12.sz. 707-792.1.
6. Dr. Bencsik János: Aki kimenekítette az országból Kossuth Lajost (Hajdú- Bihari Napló, 1976. február 22-i szám)
7. Tóth József: Mesél a Tisza, regél a Hortobágy (Polgár a Hortobágy északi csücskében) Debrecen,1989
8. ifj. Olajos István: Lakóhelyem - Polgár nevezetes személyisége - Dely Mátyás állatorvos pályája című díjnyertes pályamű (1988) A pályamű 1-1 példánya A Debreceni Levéltárban és a Hajdú-Bihar megyei Állategészségügyi és Élelmiszer ellenőrző Állomáson 1988-ban leadásra került.

7.3. Fellelt és ifj. Olajos István pályaművében felhasznált információk, életdokumentumok:

- **Születési adatok:** A balmazújvárosi római katolikus plébánia latin nyelvű, az 1814–1836-ban kereszteltek anyakönyvéből a következő adatokat jegyeztük fel 1988-ban:
1832 23-ie Febr.
10. (sorszám) **Mathias** (Rochus Sebastianus natuspidie)
Stephanus Deli
Maria Mano
vall: romai kat.
condicio (társadalmi helyzet, állás): Inguar Faberfer (házas zsellér, patkolókovács)
Senantes baptizaus (keresztszülők):
D. Stephanus Kacskovics Directore et
Sz. Dna Theresia Barczy de Barczihaza
praetitulal Dna Directoris Csurholralis
(Dely Mátyás születési adatai csak két dokumentumban szerepelnek helyesen: a fent idézett, balmazújvárosi, egyházi születési anyakönyvben, és a később idézendő polgári házasságkötési anyakönyvben.)
- Az **állatorvosi diploma elnyerésének dátuma** a Pesti Állatgyógyintézetben (jogutódja a budapesti Magyar Királyi Állatorvosi Főiskola): **1860.július 28.** (L. Az 1910. június 14-én kiadott jubiláris oklevél szövegében. – Magyar Állatorvosok Lapja, 1981.36. (8.) augusztus 562.1.)
- A polgári plébánián az 1858-tól házasságkötés anyakönyvének 35. oldalán a 39. sorszám alatt
fellelhető házassági adatok:
házasságkötés:**1860. nov. 19-én**
D. Mathias Deli 28 év

Beatrix Pintér 20 év
Parates (szülők): Stephanus Deli
Maria Mano
Pintér Joan
Therezia Pájer
Tanú: D Joan Holczer

- a polgári róm. katolikus plébánia halotti anyakönyvi bejegyzése:
Dely Mátyás özvegy állatorvos
1818. április 18.
lakhely: Polgár
életkor: 88 év (!) téves adat
római kat.
a halál oka: végelgyengülés
a temetés helye, napja: Polgár, április 21
Frank Károly- eltemető pap; kanonok, esperes, plébános
megjegyzés: 3 pappal temették
 - Hortobágy c. folyóirat 1865. 12. számában (Dely Mátyás eddig fellelt első, debreceni publikációjában) található utalás:
„...én ebbe a városba nemrég települtem, sem házam, sem tanyám,sem kaszálóm nincs...”
 - **Ez alapján, debreceni működésének valószínűsíthető kezdete: 1864 vége, 1865 eleje**
 - A debreceni városi tanács 1875. évi jegyzőkönyve 194/4770 szám : információ külső ideiglenes állatorvosi működéséről, az állattartó gazdák ajánlásáról, 1876. évi választás útján történő kinevezéséről. (Hajdú-Bihar megyei Levéltár- 1988)
- 7.4.Leszármazottak, emlékezők,segítők részben feldolgozott dokumentumai:
- Szigethy Beatrix (Bessenyei Mihályné), Dely Mátyás 76 éves unokájának családi történetei –írásbeli közlés és 2 családi fénykép (Paks, 1988)
 - **dr. Bencsik János:** az általa elhelyezett félalakos Dely Mátyás- fénykép másolata a Gyulai Erkel Ferenc Múzeumból(1988)
 - özv. Varga Béláné, Nemes Lászlóné, Fialat Gáspár, Császárné Dobos Borbála (Polgár,2017)
 - dr. Dely Mátyás Sándor 81 éves dédunoka (Pécs, 2017) szóbeli, írásbeli közlései és dokumentumai
 - dr.Varga Béla ükunoka (Mátészalka 2017) fényképek idős Varga Béla—Szigethy Anna (Dely Mária lánya) családi hagyatékából
 - Fialat László (Debrecen, 2016-17) interneten fellelhető adatok a családról: Dely- gyermekek születési helye; Dely Mátyás testvérei; újsághírek a kitüntésekről, Dely Mátyás temetéséről

8. A helyi érték hivatalos weboldalának címe:

.....